

דף ו

הערות ובאורים בפשט

יום א' לדברי רבי ישמעאל לעולם אסור – הרש"ש מתקן הלשון ומגיה: 'אוסר'. כלומר, יום ראשון שלהם, לשיטת ר' ישמעאל הריהו אוסר משא ומתן עמהם לעולם.

איבעיא להו, משום הרווחה או דלמא משום ולפני עור... – כתב הר"ן: ספק זה אינו מתייחס אלא על 'לשאת ולתת', אבל להשאילן להלוותן ולפורען – ודאי הטעם הוא משום דאזיל ומודה, שאין לחוש באלו לתקרובת. אלא נסתפקו במקח וממכר, שמא בזה אין הטעם משום דאזיל ומודה שהרי החליף סחורה תמורת מעות, זו באה לידו ואלו הלכו מידו, ולכן יתכן שהטעם לאסור הוא רק משום תקרובת.

– מבואר שלפי הצד שמשום שהולך ומודה לעכו"ם, אין בדבר איסור ד'לפני עור' – והטעם, לפי שאין הגוי מוזהר על ההודאה, כיון שלישראל עצמו אינו אלא ב'לאו' (כבסנהדרין ס:), וכל שלישראל ב'לאו' אין בן נח מוזהר (שם נ:). ואף על פי שדרכה בכך – אין ההודאה נעשית לשם עבודה (עפ"י ב"ח ונקודות הכסף יו"ד קמח; חזון איש יו"ד סב,ו).

הט"ז השיג על תירוץ זה וסבר שיש בהודאת העכו"ם משום עבודה זרה ממש, וכאומר 'אלי אתה' (ולכאורה צריך לחלק לדעתו בין הודאה ובין שבועה באליל שצדדו ראשונים (ער"ן בסוף הפרק) שאין בדבר איסור לגוי). ותירץ, הואיל והגוי יודה גם ללא הרווחתו של זה, אין כאן 'לפני עור', וכתרי עברי דנהרא. (וע' באריכות בכל הענין בשו"ת בית זבול ח"ב ח).

או דלמא משום ולפני עור... נפקא מינה דאית ליה בהמה לדידיה... – לפי הצד משום 'לפני עור', נראה לכאורה שאין איסור למכור אלא בהמה וכד'. ומכאן הוכיח רבנו תם (עתוס' ריש מסכתין) שגם לפי הטעם דהרווחה אין איסור למכור להם אלא דבר תקרובת, מדלא קאמר בגמרא נפקא מינה בדבר שאינו תקרובת.

אבל מרש"י (יב סע"ב) משמע שגם לפי הטעם ד'לפני עור' אסרו למכור כל דבר, שמא ימכור בהמה [ומכל מקום כשיש לעכו"ם בהמה משלו, לא אסרו].

(ע"ב) 'מנין שלא יושיט כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח' – מהלשון 'לא יושיט' [ולא 'לא יתן'] משמע אפילו הם שייכים לנזיר או לב"ב – אסור להושיטם לו (עפ"י תוס' פסחים כב: ובמפרשים, תוס' ורבנו יונה כאן ושאר פוסקים).

זלית ליה לר' יהודה אע"פ שמיצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן, והתניא ר' יהודה אומר... ומודה ר' יהודה בסיד שיכולה לקפלו במועד, אע"פ שמצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן – ואם תאמר מאי קושיא, הלא שם בסופו של דבר היא שמחה במועד, לכך מותר, אבל כאן הרי לא יהא שמח אלא לאחר זמן, ולא ביום אידו (כן משמע בתוס' ד"ה אמר. ואולם הר"ן סובר שהוא שמח ומודה מיד לאחר הפרעון) ושוב אין חשש שילך ויודה, ולכך מתיר ר' יהודה?

ויש לומר, עיקר סברת אע"פ שמיצר עכשיו... פירושה שלכך כבר עתה אדם חפץ בדבר ונוח לו עכשיו אע"פ שנכנס לצער, כיון שידוע שבסוף הוא ישמח. וזו הסיבה שמתיר ר' יהודה לסוד כשיכולה לקלף במועד, כי גם עתה יש קצת שמחה עכ"פ,

אבל בלאו הכי אין להתיר צער של עתה משום השמחה שלאח"כ. והיות וכן, גם לענין להפריע מהן היה בדין לאסור, שכבר עתה יש לו הקלה מסוימת ואויל ומודה במידת מה. [ואולם עדין שונה ממועד בזה ששם אוסר ר"י כשאינה יכולה לקלוף במועד, ש"מ"מ ניוול הוא לה כעת, משא"כ לענין אויל ומודה, כל שיש לו קצת הרגשת הרווחה עתה אסור]. שו"ר בתורי"ד במו"ק (ט): שהקשה כן ות"י שאויל ומודה באותו יום, וכדברי הר"ן הנ"ל.

עיונים; ליקוטים מפוסקים אחרונים

(ע"ב) 'כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח' – 'ע' תוס', ועוד יש לומר דנקט שני אלו דבכוס של יין אינו עובר בין אדם למקום הואיל ואינו נזיר, והאיסור משום בין אדם לחברו, ובאבר מן החי לב"נ אינו עובר משום בין אדם לחברו, כנראה בהנך, שלא נאסר לנו להכשיל גוים, ואסור משום בין אדם למקום, וממילא נבין דמושיט נבלה לישראל עובר משום תרווייהו. ומכשיל חברו באיסור דרבנן, דדן בזה המנחת-חינוך, נ' דעובר מדאורייתא לכל הפחות מצד בין אדם לחברו (מהגר"א נבנצל שליט"א).

א. מש"כ הרב שליט"א שבהושטה לנזיר האיסור הוא משום 'בין אדם לחברו' בלבד, כיון שאינו נזיר – לכאורה תלוי הדבר בחקירת הקדמונים בגדר איסורי הנזיר, האם הנזירות גדרה כגדר גרידא, שבקבלת הנזירות כלול נדר מכל אותם איסורים של הנזיר, ואם כן, הרי שכל אדם שייך באותם איסורים, אם וכאשר יקבל נזירות על עצמו. או שמא קבלת הנזירות מחילה עליו שם תואר חדש – 'נזיר', ועל הנזיר חלים דינים מיוחדים שאינם קיימים גבי שאר כל אדם.

ב. בשו"ת אמנות שמואל (יד) חידש שאין איסור 'לפני עור' באיסורים שהמכשיל עצמו אינו מצווה עליהם. וכבר הקשו האחרונים על דבריו מכ"מ (ע' פרי חדש יו"ד סב; דו"ח רעק"א פסחים כב; שו"ת אחיעזר ח"ג פא, ז; זכר יצחק סה; תפארת ישראל עדיות ד, ה; שו"ת מהר"ם שיק או"ח רמד; קובץ חידו"ת מהגאון מפוניבו' תשל"ג; משאת המלך רכה; מנחת חן מא. וע"ע במובא ביוסף דעת יבמות פד). ולפי האמור, דבריו קיימים ביחס לאיסור 'בין אדם למקום' שבלאו זה, שכשם שאדם מוזהר שלא לעבור בעצמו על איסור פלוני, כמו כן מוזהר שלא להכשיל את חברו באותו איסור [ולכן אין גדר זה שייך כשאינו מוזהר בעצמו על הדבר], אבל בבחינה של 'בין אדם לחברו' – הלא מכל מקום נותן לו מכשול רוחני, ומה בכך שבעצמו אינו מוזהר עליו.

ולפי כל האמור יצא לכאורה שאין איסור לגרום לגוי שישבות בשבת, שהרי המכשיל בעצמו אינו מוזהר על 'ולא ישבותי', וגם משום גרימת תקלה לחברו אין כאן, שאינו אלא כלפי ישראל. אך יש לומר שאיסור זה אינו אמור דוקא על בן נח אלא גם על ישראל, שלא להשבית אחרים. וכמו האיסור ללמדו תורה. וצ"ב.

נפקותו נוספות בגדרים אלו – ע' במובא ביוסף דעת קדושין לב. אודות הכשלת אדם בדבר שאינו חטא אמיתי רק לפי דעתו של חברו, כשמכשילו לטובתו.

ג. מש"כ הרב אודות הכשלה באיסור דרבנן – ע"ע תוס' להלן (כב. ד"ה תיפוק) שיש בזה 'לפני עור'. ובאגרות משה (יו"ד ח"ג קמד) הבין, כנראה מצד הסברא, שכונתם ל'לפני עור' דרבנן (וכן צידד שם ביו"ד ח"א ג). וכן מפורש בחדושי הר"ן שם. [ושם מדובר בכותי למ"ד גרי אמת הן, ואף כי י"ל דשאני הם דאינם עושים מעשה עמך (כבמכות ח:), ואין שם לתא דבין אדם לחברו, ולפי"ז היא מותר לתת מכשול גשמי לפניהם. אך לא מצינו חילוק בכך. וע"ע בלשון הר"ן ספ"ק דקדושין]. ואולם במנחת חינוך (ע' קומץ המנחה רלב רלח) מבואר שעובר בלאו דאורייתא.

וע"ע: גליון מהר"א פסחים כב: חדושי ר' מאיר שמחה ב"מ נד; חזון איש יו"ד סב, כה; אחיעזר ח"ג סה, ט; שו"ת דובב מירשים ח"ב כ; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א ה, ו-ז. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"מ נו.

ד. אודות הכשלת גוי במכשול כפשוטו – ע' במש"כ להלן יד.

*

הנה לקט מועט של הערות וסיכומים מפוסקים אחרונים, בענין לאו ד'לפני עור':
א. חובה מן התורה למנוע יהודי מעשיית עבירה ולהפרישו ממנה. ואף במקום שאין יכולת למנועו – אסור מדרבנן לסייעו (עפ"י משנ"ב רמג; שער הציון שמו, ח. וע"ע להלן. וע"ע שדי חמד מערכת ה, ב).

ב. אסור מן התורה להכשיל אדם באיסור, אפילו הלה רוצה בו. וזה נלמד בקל וחומר מכך שחייבים להפרישו מאיסור, אפילו הוא מזיד. וכל זה כלול בלאו ד'לפני עור לא תתן מכשול' (כן מבואר בחזו"א יו"ד סב, ז. וכוונת הרמב"ן (שמות יב, טז) 'מטעה אותו באיסור' – לאו דוקא כשהלה 'טועה' ואינו יודע על האיסור, אלא הוא הדין כשדעתו מוטעית, שסובר לעבור על דעת קונו). ואין חילוק בין סתם אדם למומר (משנה ברורה רמג, ב). [לדעת הש"ך (יו"ד קנא סק"ו) אין איסור מסייע כלפי מומר. ופרש ב'דגול מרבבה' (שם) שכל שעובר בידועין ובמזיד – אין איסור לסייעו, ואפילו מדרבנן. וע' להלן שכתבו פוסקים אחרונים לסמוך על שיטה זו לעת הצורך, אם כי המשנ"ב מחמיר בדבר.

אמנם הש"ך מדבר רק באופן שאי אפשר להפרישו, שבכל אופן יעבור, וכיון שהעבירה תיעשה בלעדיו אין זה חשוב 'מסייע' כאשר הוא מזיד, ויכול להלעיטו לרשע. אבל ב'לפני עור' דאוריתא – אין חילוק בין שוגג למזיד כמבואר בגמרא בכמה מקומות.

ע' להלן כב. דפריך גבי משכיר שדה לכותי 'תיפוק ליה משום לפני עור' – משמע שאף במזיד ובמומר פשוט שעובר מדאוריתא. וכן בשו"ע (יו"ד שג) מבואר שאף במזיד חייבים להפרישו מאיסור. ולדברי שער הציון הנ"ל הוי מדאוריתא (וע' יבי"א ח"ב או"ח סי' טו אות ד. ולפי האמור מיושבת הערתו).

ובחדושי הנצי"ב פרש דברי התוס' בסוגיתנו כשיטת הש"ך, שבמזיד אין איסור לסייעו כשאין זה תרי עברי דנהרא].

ג. מהתורה אין איסור אלא אם הדבר האסור אינו מזומן אצל חברו לעשותו, אבל אם מזומן לו – אין כאן 'לפני עור לא תתן מכשול', כמבואר בסוגיתנו.

ואולם כתבו כמה ראשונים ז"ל שחכמים אסרו לסייע לישראל בעבירה אף אם יעשהו בלעדיו הסיוע, ואפילו לסייע לישראל המומר לעבודת כוכבים (עפ"י מגן אברהם; משנה ברורה שמו, ז; סוף סי' קסג; תמח, יא). ויש אומרים שאין איסור לסייע כל שגם בלעדיו היה עובר (עפ"י רבנו ירוחם יד, ז. וע' גם ברמ"א יו"ד קנא, א. וע"ע טורי אבן חגיגה יג באבנ"מ – בדעת התוס' והרא"ש כאן; פרי מגדים קסג; שבט הלוי ח"ד יז). ויש סוברים לאידך גיסא, שיש בדבר איסור תורה, הואיל וקיימת מצות תוכחה דאוריתא אף אם יודע שלא ימנעהו מעבירה, עד הכאה או נזיפה (ע' קובץ שעורים ביצה ל, עפ"י היראים).

כאמור, הש"ך [כהסבר דגול מרבבה] מתיר בסיוע, בישראל מומר העובר בזדון על איסורי תורה, כשבכל אופן הוא יעבור.

א. מקור איסור 'מסייע' מדרבנן הוא בתוס' ורא"ש בשבת ג ובר"ן שם ובסוגיתנו (וכ"כ הרמ"א בתשובה נב. וע' גם בש"ך יו"ד קנא סק"ו). יש למדים ממה שכתבו שאין בזה אלא איסור מדרבנן, שבאופן שאין בידו למנוע את העבירה, אין מצות תוכחה מדאוריתא, שאם כן הלא היה אסור לסייע מדאוריתא [וכפי שנראה מהדגמ"ר, שאיסור סיוע שייך למצות תוכחה, ולכן כל שאין כלפיו חוב תוכחה אין איסור לסייעו]. אלא שמהרמ"א (או"ח תרת, כפי מה שבארו המשנ"ב שם) מבואר שקיימת מצות תוכחה גם כאשר התוכחה לא תועיל למנוע העבירה (עפ"י הגר"ז נ גולדברג שליט"א במכתב).

ושמא אין כוונת הרמ"א מדאוריתא. ואולם מלשון הסמ"ק (המובא במג"א ומשנ"ב) משמע שיש בדבר מצוה דאוריתא. ולכאורה לפי"ז אם נרצה להשוות לכך גם דעת התוס' י"ל שהתוס' דברו באופנים שאין בהן מצות 'הכח תוכיח', כגון לאחר נזיפה או הכאה, או כשהלה אינו יודע מהאיסור ומוטב שיהא שוגג ולא מזיד. וע"ע בשער הציון שמו סק"ח.

ב. בגדר 'מסייע', יש מוכיחים (מהמשנה להלן נה) שאעפ"י שהאיסור כבר נעשה, אסור להשתתף עם העבריין, שעל ידי כן מרגילו לעבור ומחזק את ידיו. ואעפ"י ככתב בספר שער משפט (כו, א), שעדים היודעים עדות לאחד ההולך לדון בערכאות

של גויים, שמותר להם ואף מחוייבים להעיד לו, ואין בזה משום מסייע לעובר עבירה, כי אין במתן עדות משום חיזוק לעבירה של הליכה לערכאותיהם, ואדרבה הם מצילים את הנגזל מיד עושקו, הגם שעברין הוא. ואין כן דעת הרמ"א בתשובה (נב), ע"ש.

ובנכרי – הגם שאסור מן התורה להכשילו באיסור, וכן לסייע לו לעבור כאשר ללא הסיוע לא יעבור העבירה, אבל אם יעבור הנכרי גם ללא סיועו של זה – המג"א מתיר. (וכתב שכן מפורש בסוגיתנו, שהרי אמרו היכא דאית ליה בהמה לדידיה למ"ד משום 'לפני עור' מותר. (וכן דעת הש"ך יו"ד קנא סק"ו). ומהגר"א (שם סק"ח) משמע לאסור [ואת הראיה מכאן כתב לדחות, דשאני הכא שאין ידוע שקונה לעבודת כוכבים ורבנן הוא דגזרו, ובאופן זה לא גזרו]. וכן פסקו כמה פוסקים (ע' במשנ"ב שמו סק"ז). ויש להסתפק בנידון דין כגון שיש לו לעכו"ם בהמה שלו וזה מוכר לו בהמה מובחרת יותר, האם נאסר בגלל תוספת זו.

באיסורין דרבנן – צ"ע אם אסור לסייע כשיעבור בלאו הכי – ע' מג"א ופמ"ג סוס"י קסג. וע' טורי אבן (חגיגה יג). שכתב להוכיח מסוגיתנו שמותר, שהרי בדאיכא בהמה לדידיה אמרו שאין 'לפני עור' ומשמע שמותר לגמרי. ויש מחלקים שבעכו"ם שונה, כדבסמוך – ע' ש"ך יו"ד קנא סק"ו. וע"ע בחדושי הגר"ר בענגיס ח"א ה).

ד. הגורם לאדם אחר לעשות עבירה, אף על פי שהיתה לו היכולת לעבור בלעדיו, אם אך לא היה עושה בפועל ללא סיועו של זה – עובר ב'לפני עור' לא תתן מכשול', כיון שבלעדיו לא היה האיסור נעשה (חזון איש יו"ד סב, יג. וכן הוכיח בספר חפץ חיים הל' לשה"ר ט, א בהגהה).

ה. המושיט לחברו דבר האסור ויודע שהלה יעבור בו עבירה, כל שאין לו עצמו אותו דבר איסור, אפילו ידענו שיקחנו מאחר ויעבור – הנותן עובר על איסור של 'לפני עור'. כך היא דעת הגר"א וכמה פוסקים (משנ"ב שמו, ז; חזון איש יו"ד סב, יג).

ומהתוס' בקדושין (נו. ד"ה אבל) נראה שאינם סוברים כן. וע"ע בחדושי הרשב"א נדרים טו. שו"ת הריב"ש 'המיוחסות' לג, ד"ה וגם מאותה; משנה למלך מלוה ד, ב; אחיעזר ח"ג פא.

ואם יכול להשיג בקלות איסור זה מגויים – אין בזה 'לפני עור' מדאורייתא לדעת הכל (ע' שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א עב). ואולם, הנותן לאחר דבר איסור ויודע שיעבור בו עבירה, אם יש לו אותו דבר ויכול לעבור בשלו, אף כי ידענו שלולא שיתן לו זה, לא היה עובר בשלו אלא היה קונה מאחר ועובר – אין זה מכשיל את חברו ואינו אסור מהתורה בלאו ד'לפני עור' (חזון איש שם).

ו. דנו הפוסקים האם מותר להשכיר חנויות / משרדים למחללי שבת, ובשו"ת שרידי אש (ח"ב יט) כתב להתיר באופן שאין שמו של המוכר על אותה חנות, שאז אסור משום מראית העין.

וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח טו) להתיר במקום הפסד, השכרת משרדים למחללי שבת, כשבלאו הכי יכולים למצוא משרדים אחרים ללא טרחא. ועיקר טעמו להקל על פי דעת הפוסקים שבישראל מומר אין איסור לסייעו לעבירה, אם יעבור גם בלעדי הסיוע. וצרף טעמים נוספים: א. כמה מן הראשונים סוברים שאין איסור, אף מדרבנן, לסייע לעבירה אם היא תיעשה בלא"ה. ב. כשאין העבירה מיידית, יש פוסקים שאין איסור לסייע. ג. אין האיסור נעשה בגוף הבית.

א. יש לעיין באנשים שנחשבים כ'תינוק שנשבה' ודאי או ספק, שלכאורה בזה לא דיבר הש"ך, כי מצוה להפרישם מאיסור וממילא אסור לסייעם בעבירה. ואף כי הם כאנוסים ולגבם אין כאן חילול שבת, מ"מ נראה שאנו מחוייבים למנעם מכך וכ"ש שלא לסייעם.

ב. בפשטות משמע מדבריו שגם לולא הטעם האחרון – שאין העבירה בגוף הבית – יש להתיר. וכן הוא הדין במכירת כלי

מלאכה, לאדם שודאי יעשה בהם מלאכה בשבתות, שאין לאסור, כיון שאין הדבר מיוחד לעבירה (ע' בזה במג"א שמו סק"ד ובמשנ"ב שם; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א עב ובאו"ח ח"ב סב; סו; מנחת שלמה לה, ב. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"מ ה:). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סוס"י מא) פקפק אודות מכירת רכב למחללי שבת – וכתב שיש ללמד זכות רק לפי השיטות הסוברות שכאשר אפשר לקנות ממקום אחר, אין בדבר 'לפני עור', ונשאר רק איסור 'מסייע'. ובוה מצרפים את דעת הש"ך שאין איסור במומר לעבור, 'זכולי האי ואולי'. וע"ע שם בח"ה כו. ולהדברי האגרות-משה הנ"ל – אין לאסור.

ולפי"ז צריך עיון באיסור להשכיר לישראל תנור וכיריים ודומיהן – כשאין חשש מראית העין שיחשדוהו ששוכר פועלים (כדהלן כא ובאו"ח רמג) – באופן שיכול הישראל לשכור בקלות מן הגוי. דמאי שנא ממכירת רכב וכד'. וע' במשנ"ב (רמג, ב) שפשוט שאסור להשכיר לישראל מומר. ושנא אפשר לאוקמי במקום שאין ודאות שישכור מן הגוי אם זה לא ישכירו. תדע, דקאמר דעובר משום 'לפני עור' מדאוריתא. אך בלא"ה להמשנ"ב יש לחוש לדעת הגר"א ושאר פוסקים שאפילו יכול להשיג ממקום אחר – אסור, וכנ"ל. אבל לשיטות המתירות צ"ע.

וע"ע בשו"ת אבני נזר (יו"ד קכו) מה שצידד לדון עפ"י הש"ך הנ"ל, להתיר מכירת טריפה למומר, במקום שאם לא ימכרו לו בשר, יקנה מגויים בשר דבר אחר. וכתב שם שאין לזוז מפסק הש"ך. וע"ע בשו"ת בית זבול (ח"ב יא) אודות שכיר העובד בחנות שמוכרים שם מאכלים אסורים.

וכן בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א עב) כתב שהרוצה להקל כדעת הש"ך אין למחות בו, הגם שראוי להחמיר כהמג"א. ובמקום הפסד ממש – גם לכתחילה יש להקל כהש"ך. וכן כתב (באה"ע ח"ד סא, ב פו, א) שסומכים על הש"ך לענין עריכת חופה וקידושין ועדות, בקידושין של עוברי עבירה (ועע"ש או"ח ח"ב סו וח"ג כו לה וח"ה יג, ז כח, כב). וע"ע בזה בשו"ת שבט הלוי ח"ט ג. וע"ע במובא ביוסף דעת שבת ג.

ג. במה שהביא שם להוכיח מהשטמ"ק (ב"מ ה) שאף במוזד יש משום איסור 'מסייע' – בדובב מישרים (ח"ב כ) דחה ראה זו. ונראה לפרש דבריו, שהמסירה לרועה אסורה משום 'לפני עור' ולא רק משום 'מסייע', ואף דבלא"ה היה גזול, מכל מקום במסירת בהמות נוספת מגדיל האיסור. וסבר השטמ"ק דאף דמדאוריתא אינו עובר, דבלא"ה יגזול, מ"מ מדרבנן אסור משום לתא ד'לפני עור', ובלפני עור' אין חילוק בין שוגג למוזד. משא"כ במקום שאסור רק משום מסייע. וע"ע במצוין ביוסף דעת ב"מ ה.).
ע"ע בשו"ת משנת ר' אהרן.

ה. בספר מנחת שלמה (לה, א) מצדד להתיר לתת לאכול למי שלא נטל ידיו או שלא יברך, כשהלה מתארח אצלו ואם לא יתן לו לאכול, או אם יתן ויאמר לו לברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון, ויתכן שמפני כך יתרחק יותר מהתורה ומקיימיה, או יגיע לידי כעס ושנאה וכיו"ב, 'ואעפ"כ הדבר צריך הכרע' (וע"ע בספר הליכות שלמה ח"א. ועיין בחזו"א שביעית יב, ט).

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א לו) צידד כמה אופנים בדרך לימוד זכות על המקילים בדבר: א. כשאין ודאות שלא יטול ידיו. ב. כשנותן בדרך מכירה [ואולי גם בשכר עבודתו]. ג. כשאינו מאכילו ממש, שאינו מכשילו בשעת עבירה. [וכ"כ במקום אחר (ח"א רה, הערה לסי' קסג) שמשמע במשנ"ב בשם המג"א דבספק מותר מדינא, ולכן אפילו יודע על אדם שאינו מברך, אם מצוהו לברך – שפיר דמי, שע"י אמירתו הוי ספק. וע"ש עוד (בח"ד יז) שצדד להקל להאכיל לאדם בלא נט"י וברכה במקום שיש חשש שאם לא יאכל עתה, יאכל מאכלות אסורות מדאוריתא].

א. הב"ח (קסט) חילק בין אכילה ללא נטילת ידים, ובין אכילה ללא ברכה. וצ"ב חילוקו. וחילוק המג"א (שם סק"ז) בין הכשלה מיידית לאחר זמן, לכאורה אין לו הסבר אם לא כהמחצה"ש דאיירי בברכת המזון. אמנם בב"ח ובפוסקים לא משמע כן.

ונראה שהנתינה לו נחשבת כשותפות במעשה אכילתו, ולכן בנט"י אסור הדבר, אף דנותן צדקה ומקיים מצוה, דמ"מ עבד נמי איסורא שמאכיל לאדם ללא נט"י, משא"כ בחיוב ברכה על ההנאה, ונהי דזה שותף באכילה, אין עליו חיוב ברכה, ולכן כשעושה מצוה שרי. וע' דובב מישרים (ח"ב כ).

ב. לכאורה יש מקום ללמד התר להאכיל לאדם כופר שלא יברך, כי הלא אף אם יברך, הרי אינו מאמין בקדושת השם וברכתו אינה ברכה (וכדבסי' רטו דאין עונין 'אמן' על ברכתו. ובמשנ"ב כ' דדעתו לעכו"ם, אך לכאו' ה"ה בכופר בעיקר, דדעתו אינה לשמים וכבכתיבת ס"ת). וא"כ י"ל כיון שבמצבו הנוכחי, אדם זה טח לכו ושכלו ואין לו אפשרות לברך, א"כ הוי כאנוס מלברך. אף שרשע הוא ואינו אנוס בכל דרכו, מ"מ כיון שזה שנותן לו לאכול אינו יכול עכשו לשנות כל דרכו ולהחזיר בו את האמונה, כלפי זה הנותן אי אפשר עתה לשני לברך. ובפרט אם זה תינוק שנשבה דחשיב כאנוס. ובמקום צדקה לכאו' ודאי יש להקל (ע' משנ"ב קסט, יא מהפמ"ג). וצ"ב בכל זה.

ג. ע"ע בשו"ת תורת חסד ה; ובשו"ת בית יצחק (שמלקיס) או"ח כט).

הפרשת אדם מחטא חמור על ידי יעוץ והכשלה בחטא קל – ע' ביוסף דעת סוטה מח.

דף ז

'כולא נזיקין חדא מסכתא' – פרשו הראשונים: שלשת ה'בבות' (= שערים, פתחים) הנן יחד מסכת אחת, מסכת 'נזיקין' [כשם שבסדר טהרות ישנה מסכת הנקראת טהרות, כך גם בסדר נזיקין. וע' בזה בפתיחת התוי"ט למסכת טהרות בשם הרמב"ם]. ומפני ארכה חילקוה לשלשה חלקים, כדוגמת מסכת כלים הארוכה שמחולקת גם היא בתוספתא לשלש בבות; קמא מצייעא ובתרא (כך כתב רב שרירא גאון ור"י הלוי [מובאים ב"ד מלאכי' שלח]; רש"י [כאן ובברכות כ.]. רבנו חננאל וריטב"א כאן; הרמב"ם בפירוש המשנה. וכן כתב המאירי בשם 'רוב המפרשים'. וע' בספר תורת חיים סוף ב"ק, שלכך לא הקפידו לסיימה בדבר טוב, מפני שנחשב כאמצע מסכת). וכן משמע מלשון הירושלמי ריש ב"ק: 'תולדות דבור, כל פירקא תליתייה דתנינן בנוזיקין' – הרי שקרא לפרק 'המניח', הפרק השלישי של נזיקין. ואין נראה שישנה חלוקת פרקים אחת לכל סדר נזיקין, אלא לשלשת הבבות לבדן. וכיו"ב הוכיח המאירי [וכיוון לזה ב'מצפה איתן' ריש ב"ב ועוד] מדברי המדרש (ויק"ר מצורע. והמאירי הביא כן בשם 'תלמוד המערב') שיש ב'נזיקין' שלשים פרקים. מבואר שהכוונה לשלשת הבבות. וערש"ש ב"מ י.

וכן הוכיח הנצי"ב (ריש ב"מ), שעד שלא חובר התלמוד היו שלש הבבות מסכת אחת – 'נזיקין', ואחר כך כשהחלו הוויית הירושלמי, חילקום לשלש בבות, עשרה פרקים לכל בבא.

ואולם יש הסוברים שכל סדר נזיקין הריהי כמסכת אחת, וכשם שבאותה מסכת יש סדר למשנה לענין מחלוקת וסתם, כך סדר נזיקין כולו הריהו כמסכת אחת (ע' יד מלאכי שם. וכן הבין בפשטות המהרש"א בתחילת בבא בתרא [וכבר העיר על כך בהגהות 'מצפה איתן' שם] וכן כתב הרש"ש ביבמות מב: בדעת רש"י שם).

מבואר בסוגיא שרב הונא אינו סובר כלל זה – כולא נזיקין חדא מסכתא (וצ"ע במש"כ רצ"ה חיות ריש ב"מ). ולשיטתו, מחלוקת בבבא קמא וסתם בבבא מצייעא – אין כאן פסיקת הלכה כהסתם. ולפי ה'איבעית אימא', אפשר שגם לרב יוסף כלל זה אינו.

ונראה שכולם מודים שהיא כמסכת אחת המחולקת לשלש, ששם מעיד עליהם, וכמבואר לעיל. רק נחלקו האם הכלל 'אין סדר למשנה' שייך גם לגבי שלשת הבבות או לא.

ובתוס' יום טוב (ריש ב"ק) כתב שמכך שהרמב"ם כתב ששלש הבבות הינן מסכת אחת, מוכח שנוקטים להלכה כרב יוסף ולא כרב הונא, והרי זה כנגד כללי ההלכה, שיש לפסוק כרב הונא שקדם לרב יוסף, אלא טעמו של הרמב"ם שפסק כרב יוסף, הואיל ומסתבר טעמו. אך לפי האמור אין צורך בכל זה.

'הנשאל לחכם וטימא – לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר – לא ישאל לחכם ויתיר' – כתבו

דף ו

ח. א. מהו הטעם לאיסור משא ומתן עם העכו"ם לפני אידיהן? האם מותר למכור להם בהמה כאשר יש להם בהמה אחרת?

ב. עבר ונשא ונתן לפני אידיהן – האם הסחורה שקיבל מותרת או אסורה?

ג. האם יש חילוק במקח וממכר לפני אידיהן, בין דבר המתקיים ובין דבר שאינו מתקיים?

ד. כיצד יש לנהוג בענין קבלת דורונות מעכו"ם לקראת אידיהן?

ה. מה טעם אסרו לשאול, ללוות, להפרע מהעכו"ם לפני אידיהן? ומהי סברת רבי יהודה המתיר ליפרע מהם?

א. נסתפקו בגמרא בטעם איסור משא ומתן לפני אידיהן; האם משום שמרויחו לעובד כוכבים והולך ומודדה לאליליו, ועובר ישראל משום לא ישמע על פיך, או משום הכשלת הגוי בכך שיעבוד עכו"ם בסחורה שיקנה [או בדמים שמקבל ממנו עבור סחורה], ונמצא עובר הישראל משום ולפני עור לא תתן מכשל. נפקא מינה; כשיש לו לעכו"ם בהמה משלו שיכול להקריבה – שאין בזה משום 'לפני עור', אבל אם משום הרווחה – אסור.

ספק הגמרא לא נפשט. וכתב הר"ן שמשמעות הסוגיא כפי הטעם הראשון, ולכך סתמו הר"ף והרמב"ם לאסור בכל ענין, גם כאשר יש לו בהמה אחרת, דאזיל ומודה. (וע"ע באריכות בשו"ת בית זבול ח"ב ט).

ב. עבר ונשא לפני אידיהן – רבי יוחנן אסר וריש לקיש התיר. תניא כוותיה דריש לקיש. לפי לשון אחת בגמרא (י:): נחלקו בדבר תנא קמא וחכמים במשנה.

משמע בסוגיא (עפ"י הברייתא) שביום אידיהן לדברי הכל אסור.

א. בעלי התוס' פסקו כר' יוחנן, וכן נטה הרא"ש. ואילו חכמי ספרד, הרמב"ם הר"ף הרמ"ה, וכ"ה בשו"ע (יו"ד קמח, ב), פסקו להתיר אם נשא ונתן [משום דתניא כוותיה דריש לקיש. רי"ף]. מלבד אם נו"נ ביום אידם (ע' בבאור דהרמב"ם בכס"מ, הגהות מיימוניות, לחם משנה, ובספר אמת ליעקב).
ב. מסתבר שהאיסור בהנאה הוא רק לו עצמו, אבל לאחרים מותר (ריטב"א. וכ"כ התוס' להלן יג ד"ה מעות. ועוד כתבו שמותר לאחרים לישא וליתן עמו ואין חוששים שמא ישא ויתן באותן מעות).

ג. אמרו בברייתא שדבר שאינו מתקיים (כגון ירק. רש"י) מותר למכור להם, שבזה אין חשש שידה על קנייתו. לא אסרו למכור אלא דבר המתקיים.

אבל ביום האיד עצמו אסור אפילו פירות (ראשונים; הגהות חו"י על הר"ף א:).

ולקנות מהם – אסור כל דבר שאינו מתקיים (כך שנה רב זביד בדבי רבי אושעיא).

לפרש"י (ע' בדבריו כאן ולהלן יב: ד"ה שאין), רק דבר שאינו מתקיים שהוא מתאוה למכרו ושמה שמכר – אסור לקנות מהם, אבל מתקיים – מותר. ויש דברים שאפילו אינם מתקיימים, כיון שיש להם קופצים רבים – מותר לקנות כדבר המתקיים (תוס' יג סע"ב. ואולם הר"ן שם פרש באופן אחר. ולפי מה שצדד הוא, דברים המתקיימים מותרים [לרש"י] אפילו אם המוכר שמח במכירתם – שלא חילקו חכמים).

ואילו התוס' ועוד ראשונים (וכן משמע ברמב"ם. וכמוש"כ הב"ח בהגהותיו על הרא"ש ריש המסכת) סוברים שגם דבר המתקיים אסור לקנות.

ולשיטת רבנו תם, כל דבר שאינו בר תקרובת – מותר למכור, בין מתקיים בין שאינו מתקיים. וקנייה מותרת בכל, ומה שאמרו 'אין לוקחין' הכוונה לקבלת דורונות בלבד. והרא"ש (א) צדד

בדעת רבנו תם שאסור לקנות מהם דבר שאינו מתקיים, ששמה במכירתו והולך ומודה.

ד. אין לקבל דורנות מעכו"ם לפני אידיהן. ומסופר בגמרא על מין אחד ששלח דורון לר"י נשיאה, ואילו לא היה מקבלו – היה חשש לאיבה, אמר לו ריש לקיש לקבלו ולאבדו בפניו כלאחר יד, שבכך הנותן לא ישמח ויודה.

[היה יודע באחד שאינו עובד עכו"ם – מותר לשלוח לו דורון ביום אידם (עפ"י להלן סה. ר"ף א:)].
א. מבואר בדברי הריטב"א שמן הדין מותר לקבל כשיש איבה, אלא גברא רבה יש לו לתקן מעשיו בכל מה שאפשר.

ב. הרמב"ם (עכו"ם ט, ב) כתב לאסור לשלוח ולקבל דורון מעובד כוכבים ביום אידו. וצריך עיון מדוע לא כתב לאסור שלשה ימים קודם (אמת ליעקב).

עוד כתב הרמב"ם שאם קיבל דורון מנכרי משום חשש איבה, אינו נהנה בו עד שיוודע לו שזה הנכרי אינו עובד כוכבים ואינו מודה בה. והשמיט ההלכה לאבדו בפניו כלאחר יד (ע' בנושאי כלים ובספר אמת ליעקב. ושמו"ל שלכך נמנע הרמב"ם מלכתוב זאת, שאם ייקבע הדבר כהלכה קבועה יתפרסם הדבר לכל ושוב לא יוכלו לנהוג כן, אבל מכלל דבריו שמענו שצריך לעשות כל טעדי שלא לקבל באופן שלא יהא חשש איבה).

ה. טעם האיסור לשאול וללוות ולהיפרע מהעכו"ם, לאביי משום גזירה אטו להשאילן, להלוותן ולפרוע להן. ורבה אמר: משום שגם באלו ילך ויודה לאיליו.

רבי יהודה מתיר להיפרע מהם; כיון שהוא מיצר עתה – אין כאן שמחה והודאה, אעפ"י שלאחר זמן ישמח (כ"מ מרב נחמן בר יצחק), או משום שלעולם הוא מיצר ולא שמח (רבינא).

ט. האם מותר להמציא לאדם מאכל איסור וכד' כאשר עשוי הוא לאכלו, באופן שמצוי לו למקבל אותו מאכל ויכול ליטלנו מבלעדי הנותן?

מבואר בגמרא שאיסור 'לפני עור לא תתן מכשול' אינו אמור במסירת דבר האסור לאחר, באופן שאם לא יושיט לו יטלנו הלה בעצמו. ורק בכגון שנמצאים בשני עברי הנהר אסור להושיט לו דבר איסור (אפילו הוא שייך לו. תוס'), לישראל או לנכרי, כיון שאין האיסור מזומן לו ולא יוכל ליקחנו (תוס') אם לא יושיט לו זה.

א. מבואר בתוס' שאין חילוק אם הלה שוגג או מזיד, כגון שהוא מומר ואוכל איסורים, אסור ליתן לו משום 'לפני עור'.

וכן כתב הרא"ש, שאסור להושיט דבר איסור למומר, אפילו הוא שייך לו [אבל לסתם אדם שאין ידוע בודאי שהוא רוצה לאכול, מותר להושיט נבלה. ורק הושתת יין לנוזיר אסורה אף בסתם, מפני שהורגל כל ימיו בשתייתו וגם רואה שהכל שותים, הלכך אפילו שואל סתם לא יתנו לו, פן ישכח נזירותו וישתה].

ב. אף במקום שיכול הלה ליטול בעצמו, אסור מדרבנן ליתן לו איסור, שהרי חייב להפרישו מאיסור [והריהו מסייע ביד עוברי עבירה] (עתוס' שבת ג. ד"ה בבא. ונראה שלא כתבו אלא בישראל, אבל לנכרי אין איסור, כדמשמע לכאורה מפשט סוגיתנו שמשום 'לפני עור' מותר אף לכתחילה כשיש לו משלו). ויש חולקים וסוברים שאין איסור כלל (רבנו ירוחם יד, ז).

ויש סוברים לאידך גיסא, שאסור מדאורייתא משום מצות תוכחה, אף אם יודע שלא ימנעהו מעבירה (ע' קובץ שעורים ביצה ל, עפ"י היראים).